

Költészeti folyóirat

XXVIII. évfolyam, 2022/4

Világirodalmi magazin, 2. szám

LYRA MUNDI – ÉLŐ VILÁGKÖLTÉSZET

- Régi idők nosztalgiája KAKINOMOTO NO HITOMARO költészetében
- Iskolapéldák a műfordításból – IMREH ANDRÁS francia műfordítókursusának mestermunkái
- Aranyló gatyapóc a 15. századból – OSWALD VON WOLKENSTEIN
- Amikor ketten is nekilátnak – EMILY DICKINSON versei két hangon
- Absztrakt képek szavakba öntve – PABLO PICASSO avant-garde versei
- Jövőre minden elmúlik majd – W. S. MERVIN
- Csendélet a verssorok között – TOR ULVEN
- Irodalmi teraszunkon beszélgetőtársunk – FACONDO RUIZ és a kortárs argentin költészet

EGYSZEMÉLYES FORDÍTÓI MŰHELYEK

- FITTLER ÁRON, IMREH ANDRÁS, SZÉKELY ÉVA MÁRIA, MARCZISOVSZKY ANNA, PÁL ÁGNES, BITTNER GÁBOR, KOVÁCS ANDRÁS, BARNA ANETT, VILMOS ESZTER, WELDON ATTILA, NAGY MELINDA, SZÉCSI KRISZTIÁN, PÁRICSY LILLA, GYŐREI ZSOLT, FALCSIK MARI, G. ISTVÁN LÁSZLÓ, GEREVICH ANDRÁS, KUN ÁRPÁD, KUTASY MERCÉDESZ, VÁRADI GINA esszéi és versfordításai

FITTLER ÁRON

A VII–VIII. századi Japán titokzatos dalnoka

Kakinomoto no Hitomaro költészete

Kakinomoto no Hitomaro az egyik legkorábbi ismert japán költő az ország vaka-irodalmában. Több mint nyolcvan versét találjuk meg az első fennmaradt japán versantológiában, a VIII. századi *Tízezer levél gyűjteményében* (*Man'jósú*, 万葉集 vagy 萬葉集), ezen kívül már halála után egy évszázaddal a vaka-költészet isteneként tisztelték, ez a kultusz pedig az évszázadok során egyre inkább elmélyült.

Hitomaro életéről mindössze annyi információ áll rendelkezésre, amennyit a *Tízezer levél gyűjteményében* a verseihez fűzött, keletkezési körülményeket magyarázó megjegyzésekből megtudhatunk, ám ezeket is fenntartással kell kezelnünk. Ezek szerint a VII. század második fele és a VIII. század eleje közötti időszakban élt, kapcsolatban állt Dzsitó császárnő (Dzsitó tennó [持統天皇], uralkodott: 686–697) és Monmu császár (Monmu tennó [文武天皇], uralkodott: 697–707) udvarával, ezen kívül tudunk egy Japán déli részébe, Cukusiba (筑紫, a mai Fukuoka prefektúra egy része) tett útjáról, illetve arról, hogy feltehetően Ivami tartományban (石見, a mai Simane prefektúra egy része Japán nyugati felén) is megfordult. Egy IX. századi nemzetségmutató szerint továbbá a Kakinomoto család felmenői annak a Vani (和邇) dinasztianak a leszármazottai, melynek tagjai sintó papok voltak, és a korabeli rituális énekeket, illetve elbeszéléseket örökítették tovább. Ez talán megmagyarázza, miért válhatott jelentős és elismert költővé Hitomaro, aki maga is több rituális jellegű vakát komponált. Az alábbiakban Kakinomoto no Hitomaro *Tízezer levél gyűjteményében* található legjelentősebb költeményei mentén mutatjuk be költészetének főbb sajátosságait.

Az első fennmaradt vaka-antológiában különféle témájú verseket találunk, három téma azonban világosan szerepel a gyűjtemény szövegében. A versváltások (szómon, 相聞) elsősorban verseken keresztül folytatott szerelmi levelezések darabjai, de találunk közöttük rokonok, barátok, ismerősök, uralkodó és alattvaló által váltott költeményeket is. A gyászdalok (banka, 挽歌) neve önmagáért beszél, a vegyes témájú dalok (zóka, 雑歌) pedig azon vakákat jelentik, amelyek nem sorolhatóak be az előbbi két csoport valamelyikébe. Hitomaro mindhárom nagy témában képviseltette magát, a továbbiakban is többé-kevésbé ezek szerint haladunk.

Hitomaro mint rituális versek költője

A *Tízezer levél gyűjteményében* a VII. század közepétől a VIII. század közepéig tartó nagyjából száz év alatt keletkezett vakákat gyűjtötték össze, ezt az időszakot pedig a versek stílusa, kifejezőmódja és jellege alapján négy korszakra szokták elkülöníteni. Hitomaro költészete a második korszakba sorolható, amely időszakban Tenmu császár (Tenmu tennó [天武天皇], uralkodott: 673–686) és a trónon őt követő felesége, Dzsitó császárnő irányította az országot, és fejlett kulturális életet szerveztek az udvarban. A korszak költészetének egyik sajátossága – a legkorábbi versekhez hasonlóan – az erős rituális jelleg, azaz szorosan kötődtek a japán ősvallás, a sintó szertartásaihoz és vallási szokásaihoz. Ezen kívül meghatározó háttér volt az az ugyancsak sintó gondolkör, miszerint a császárok az ősvallás isteneinek leszármazottai. A húsz kötetes *Tízezer levél gyűjteményének* első három kötetében több ilyen rituális jellegű költeményt találni a vegyes témájú dalok között. Hitomaro, aki minden bizonnyal megbecsülésnek örvendett Dzsitó császárnő udvarában, ugyancsak több ilyen művet komponált, nézzük először azt a hármat, melyeket az egykori Ócu fővárosról (Ócu no mija, 大津宮) komponált.

A VI–VII. században Japán fővárosa a mai Nara prefektúra, azaz az akkori Jamato (大和) tartomány területén volt. 667-ben azonban Dzsitó császárnő apja, Tendzsi császár (Tendzsi tennó [天智天皇], uralkodott: 668–671) – kortársai tiltakozása ellenére – átköltöztette az ország központját a Jamatótól északkeletre lévő Ómi (近江) tartománybeli Ócuba, Japán legnagyobb tava, a Biva-tó mellé. 672-ben Ócu fővárosa leégett, majd ugyanebben az évben

Tendzsi császár öccse kirobbantott egy trónviszályt, a Dzsinsin háborút (Dzsinsin no ran, 壬申の乱), amelyet meg is nyert, majd Tenmu császárként trónra lépett. A főváros ezt követően visszakerült Jamato tartományba, Aszukába.

Szép ruhaékszer
 Unebi-hegy tetején
 Kasiharának
 bölcs és szent ura óta
 nemzedékei
 számos isteneinknek
 – délceg szálfenyők –
 egyre növekvő fénnyel
 mennyek alatti
 világunk kormányozták.
 Ám égretörő
 Jamatót odahagyta,
 s átkelvén hegyén
 kék földben dús Narának
 – miért tette ezt
 őfelsége, ki tudja –
 egeken túli,
 távoli tájon megállt,
 sziklagörgető
 Ómi kies vidékén,
 lágy habok mosta
 Ócu nagy városában
 mennyek alatti
 világunk kormányozta
 isteni urunk,
 őfelsége a császár.
 Nagy palotája,
 úgy hírlík, helyütt állt,
 mondják, termei
 ehelyütt magasodtak,
 most tavaszi fű
 nő sűrűn kövein már,
 tavaszi napot
 felszálló pára borít.
 Száz kőre épült
 palotájának helyét
 így látnom mily fájdalom!

Kísérő dalok:

Lágy habok mosta
sigai Karaszaki
rendületlen áll,
de az urak hajóját
várni hiábavaló.

Lágy habok mosta
sigai Óvadánál
kristálytisza víz,
még a hajdaniakat
láthatja-e valaha?

(Első kötet, Vegyes témájú dalok, 29–31.)

Az első vaka egy hosszúvers (csóka, 長歌), amelyből a japán líra története során a *Tízezer levél gyűjteményében* találjuk a legtöbbet, a másik kettő pedig 31 szótagos rövidvers (tanka, 短歌), amely a kezdetektől a XIV. századig uralkodó versforma volt a szigetországban. A rövidvers 31 szótagos (az öt sor szótagjainak eloszlása: 5-7-5-7-7), míg a hosszúvers tetszőleges számú, többnyire 5-7 szótagos sorok váltakozásából áll, a végén két 7 szótagos sorral. Kezdetben nem jellemezte ilyen szabályos kötöttség a hosszúverseket, a fenti szótagképletet követő formát Hitomaro szilárdította meg. Az elbeszélő jelleg, amely a kor hosszúverseinek sajátja, Hitomaro fenti művében is megfigyelhető. A vers első felében utalást tesz arra, hogy a mindenkori uralkodók palotája a kezdetektől, azaz az első császár, Dzsinnmu (神武) korától Jamato vidékén volt, ennek ellenére Tendzsi császár Ócuba költöztette át az ország központját. Az utolsó tizenegy sorban a hajdani főváros elhagyatott palotáját festi le, majd egy sóhajjal zár. Aprólékosan halad Jamatótól Ómi tartomány felé, megemlítve azok jelentős helyszíneit, amelyeket – öt, ritkán négy szótagos – állandó jelzőkkel, ún. párnaszókkal (makurakotoba, 枕詞) díszít. A párnaszó a vaka-költészet jellegzetes retorikai eszköze. Egy részük helynevekhez kapcsolódik, ilyen például a fenti hosszúversben is látható „szép ruhaékszer”, „ég vigyázta”, „kék földben dús”, „lágy habok mosta”, de vannak, amelyek köznevek vagy más szófajú szavak előtt állnak, ilyen például a hetedik sorban olvasható „szálerdő fáí” (cuga no ki no, 榎の木の, valójában dél-japán hemlokfenyőkről van szó), amely hasonló hangzással kapcsolódik az azt követő, szó szerint nagyjából „egymás után” (cugicugi ni, 継ぎ継ぎに) jelentésű kifejezéshez. A

helynevekhez kapcsolódó párnaszók azonban nem pusztán díszítésként szolgálnak. A sintó hit a természet különféle jelenségeit és tájelemeit istenként tiszteli, nincs ez másként a jelentős helyekkel sem, melyeknek a korabeli hit szerint ugyancsak lelkük van. Az itt szereplő Jamato tartománybeli Unebi-hegy, Kasihara, Nara, illetve az Ómi-beli Ócu említésével Hitomaro ezen helyek lelkét nyugtatja meg, ez a tevékenység pedig rituális jelentőségű. Egy-egy hely lelkének megnyugtatása a korban egyébként is bevett szokás volt, ha a költők valahová utaztak. Hitomaro jelen versei is feltehetően egy utazás alkalmával születtek, majd hazatérése után mutatta be őket a nyilvánosság előtt. A fent említett, helynevek előtt álló párnaszavak szerepe a költemény hangzásának és a ritmusának megalapozásán túl tehát az adott hely lelkének előhívása lehetett. A *Tízezer levél gyűjteményének* hosszúverseihez legtöbbször ún. kísérő dalokat (hanka, 反歌) komponáltak a költők. Ezek általában összefoglalják a hosszúvers mondanivalóját, vagy más nézőpontból közelítik meg azt, és a fenti két műhöz hasonlóan a legtöbb esetben rövidversek. Hitomaro két kísérő dalában megszemélyesítés révén Ócu maga válik cselekvővé: várja a hajdani császári palotában szolgáló nemeseket – hiába. Mindkét rövidversben ellentétbe kerül a természet örökkévalósága és az ember mulandósága.

Bár Tenmu császár idejéből nem maradtak fenn olyan költemények, amelyekben az egykori Ócu főváros és a közelében lévő helyek lelkét nyugtatják meg, felesége, a következő uralkodó, azaz Dzsitó császárnő idején több ilyen mű is született. Ebből arra következtethetünk, hogy az ő uralkodása idején igény volt ilyen témájú rituális költemények komponálására.

Dzsitó császárnőnek és a császári család akkori képviselőinek más szempontból is jelentős szerepük volt Hitomaro költészetében. Többször elkísérte őket ugyanis kirándulásaikra, ezen alkalmakhoz kötődik a költő másik jelentős nyilvános verselői tevékenysége. Híresek ezek közül Hitomaro Dzsitó császárnő josinói (吉野) császári villába tett útja alkalmával keletkezett költeményei, két hosszúvers és egy-egy hozzájuk kapcsolódó kísérő dal. Az első párost idézzük.

Ott, hol földünkön
uralkodik felséged
nagy hatalommal,
mennyekek alatti tájból
százféle akad
békés országaidban,

hegyek és vizek
 tiszta folyó völgyében
 fenséges szíved
 Josinót választotta.
 Hol szirmok hullnak,
 Akizu szép mezején
 nagy oszlopokat
 emeltél palotádnak.
 Száz kőre épült
 palota emberei:
 reggeli folyón
 egymás mellett kelnek át,
 alkonyi folyón
 versenyezve kelnek át.
 Amint e folyó,
 mindörökké megmarad,
 amint e hegyek,
 magasodik palotád
 szilaján zúgó
 vízesés városában:
 nézem, s meg nem unhatom!

Kísérő dal:

Meg nem unhatom
 Josino-folyó árját
 sima sziklákon.
 El ne apadjon soha,
 s újra megcsodálhassam!

(Első kötet, Vegyes témájú dalok, 36–37.)

Dzsitó császárnő évente többször is ellátogatott az akkori fővárostól délre lévő hegyes Josinóban (jelentése Jó-rét) lévő császári villába. Ezek nem pusztán kirándulást jelentettek: ilyenkor az uralkodó megmerítkezett a szent hely erejében, ezáltal megerősítette a császári hatalmat. Hitomaro Josinót megéneklő versei is ezzel kapcsolatosak. Egy-egy hely dicsérete hagyomány volt a korban, korábban azonban császárok költöttek ilyen, ún. országot szemlélő verseket (kunimi no uta, 国見の歌). Itt ezzel szemben egy harmadik személy, Hitomaro éneklie meg Josino szépségét, amelyet az idézett vakákban egyenlőnek ír le Dzsitó császárnő nagyságával. Megfigyelhető a hegy és folyó párosa,

amely a természetet, illetve szent tájakat, különösen Josinót dicsőítő versek visszatérő eleme. Ezt ugyancsak Hitomaronál figyelhetjük meg elsőként a japán költészetben. A korabeli felfogás szerint a szent helyek alkotják az országot és termelik lakói számára az élelmet, ebben pedig jelentős szerepük volt a hegyeknek és a vizeknek. Ezen az eszmei háttéren kívül feltehetően hatással volt a motívum kialakulására a kínai hegy és folyó kultusza. A tájleírásban és a dicséretben is több ellentétpár figyelhető meg (pl. a 17–18. és a 19–20. sor), ez pedig ugyancsak a kínai költészetből származó retorika, és a *Tízezer levél gyűjteménye* hosszűverseinek egyik sajátossága. A helyek dicséretének jellegzetes motívuma a 4–10. sorban olvasható gondolat, vagyis a sok hely közül egynek a kiemelése is. Az utolsó sor megfogalmazása ugyancsak a dicsőítő költemények visszatérő szófordulata, és szintén Hitomaro használta először. A költő a kíséző dalban folytatja a hosszűvers végén megfogalmazott gondolatsort: hangsúlyozza Josino és Dzsító császárnő uralmának örökkévalósága iránti vágyát. Az itt nem idézett másik hosszűversben és kíséző dalban Hitomaro a császárnő isteni mivoltáról énekel és arról, hogy Josino hegyei és vizei őt szolgálják. Ugyancsak az uralkodó isteni mivoltáról tesz tanúbizonyságot következő rövidversében, amelyet a Dzsító császárnő vagy Monmu császár Aszukában lévő Mennydörgésdomb (Ikazucsi no oka, 雷の岳) nevű helyre, országszemle előtti megtisztulás céljából tett útja alkalmával költött.

Isten felséged:
 égi fellegek felett
 messze mennydörgő
 villámnál magasabban
 lelsz szállást, hogy megtisztulj!

(*Harmadik kötet, Vegyes témájú dalok, 235.*)

Noha Hitomaro több, a fentiekhez hasonló vakát komponált a császári udvar kérésére, mégsem nevezhető udvari költőnek, ugyanis nem tudunk olyan verséről, amelyet udvari rendezvényeken költött volna, azaz nem tekinthetjük olyan költőnek, aki a császári udvar eseményeinek közvetlen közelében volt. Feltehetően az udvaron kívül tevékenykedett, és a josinóihoz hasonló kirándulásokra kísérte el a császári család tagjait. Ennek azonban különleges jelentősége volt, ezen költemények révén ugyanis ő közvetítette a császárok nagyságát és tetteit a népnek.

Utazások dalai

A 7–8. században különféle okokból kisebb-nagyobb távolságokat tettek meg Japán lakói az országban, a fővárosi arisztokraták, akik közé Hitomaro is tartozott, elsősorban tartományi kormányzóként utaztak megbízatási helyükre. Ezen kívül a fentebb bemutatott császári kirándulások, illetve vadászatok adtak alkalmat hosszabb-rövidebb utakra az udvar kegyeit élvező arisztokratáknak. Ha valaki egy távolabbi vidékre utazott, a fővárosiak igényt tartottak az adott helyek, illetve az utazás során megjelenő érzések megéneklésére, így igen sok utazással kapcsolatos költemény maradt fenn a *Tízezer levél gyűjteményében*. Hitomaro útjainak körülményeiről – a fentieket leszámítva – nem sokat tudni, több jelentős vakája kapcsolódik azonban az utazáshoz és a fővárostól távoli tájakhoz. Két kimondottan híres rövidversét idézzük.

Sok nemes család,
s Udzsi-folyó halfogó
gátján megrekedt
tévelygő hullámok, hogy
hová jutnak, nem tudni!

(Harmadik kötet, Vegyes témájú dalok, 264.)

Ómi tavához
alkonyatkor szálltok, szép
lilé. Hangotok
búval tölti el szívem,
rég-i időket idéz.

(Harmadik kötet, Vegyes témájú dalok, 266.)

A 264. számú vaka keletkezési körülményeit magyarázó prózai bevezetője így hangzik: *Kakinomoto no Hitomaro egy verse, melyet akkor költött, amikor Ómi tartományból való felutazása közben az Udzsi-folyó partjára ért*. Ezt a mulandóságot megéneklő költeményt is minden bizonnyal a hajdani ócui főváros dicsőségének elmúlása ihlethette tehát, ennek fényében pedig az eredetileg Udzsi párnaszavaként szolgáló „Sok nemes család” kifejezés alatt az ócui palotában szolgáló nemeseket és harcosokat érthetjük. A halfogó gátak az Udzsi-folyó jellegzetességei voltak, melyeket főként télen állítottak fel az aju (鮒) nevű pisztrángféle fiatal egyedeinek (hio, 氷魚) kifogása céljából. A sebes folyású folyó fából épült gáton megtorpanó, majd tovasodródó vizének képe felerősíti a mulandóság érzetét, amelyhez

hozzáadódik az utazáskor érzett, és a korabeli úti versekben gyakran visszatérő gondolat, miszerint – mivel igen sok veszélynek van kitéve – az utazó léte is mulandó, esetleges. A 266. számú költemény előtt az antológiában csak annyi áll, hogy *Kakinomoto no Hitomaro egy verse*, a Biva-tavat említő első sor alapján azonban világos, hogy ugyancsak az ócui fővárosra emlékezik a költő.

Hitomaro szerelmes versei

A *Tízezer levél gyűjteménye* Versváltások témamegjelölés alatt szereplő művei között is több Hitomaro-vakát találunk. Ezek a költemények az ő esetében szerelmes verseket jelentenek, melyek egy része feleségéhez vagy szerelméhez kapcsolódik. Azért fogalmaztunk ilyen körülmények között, mert nem tudni, hány felesége volt élete során, illetve, mivel a japán „cuma” szó abban a korban nemcsak házastársat jelentett, hanem a szerelmi partnert is így nevezték, azt sem tudjuk, törvényes felesége volt-e az adott hölgy. Ezen kívül a látszólag feleségének (vagy szerelmének) címzett vakákkal kapcsolatban is felmerült annak a lehetősége, hogy elsősorban a fővárosi nyilvánosság számára komponált szerepversekről van szó. A lentebb idézett 140. számú, valamint a gyászdalok között tárgyalt 224–225. számú rövidversek szerzője a *Tízezer levél gyűjteményében* szereplő prózai bevezető szerint egy Joszami-beli lányként (Joszami no otome, 依羅娘子) megnevezett hölgy, akit a szöveg Hitomaro feleségként (vagy szerelmeként) említ. A következőkben bemutatott 131–133. számú költeményeket is magába foglaló, a szövegváltozatokkal együtt összesen kilenc vakából álló verscsoportot pedig, annak prózai bevezetője szerint Hitomaro akkor komponálta, amikor – feltehetően tartományi kormányzói megbízási idejének lejártával – Ivami tartományból való hazautazása alkalmával búcsút vett feleségétől (vagy szerelmétől). Nézzük meg ezen művek első három darabját, egy hosszúverset és a hozzá tartozó két rövidverset.

Ivami-tenger
 Cuno öblének táján
 sehol sincs jó rév,
 így látja tán mindenki,
 sehol sincs jó part,
 így látja tán mindenki.
 Ej, ha nincs is ott
 sehol egy jó rév,

ej, ha nincs is ott
 sehol egy jó part,
 bálnákban gazdag
 tenger fövénye felé,
 Nikita-révnék
 zordon sziklái táján
 üdén zöldellnek
 ízes vízmélyi algák:
 reggel a szilaj
 szelek lengetik őket,
 este dagadó
 habok lengetik őket.
 Mint hullámokkal
 mind együtt ringatózó
 szép ízes algák,
 kedvesem is együtt hált
 velem, majd, ó, mint
 harmat, dér levelekre,
 úgy ült, s ott hagytam!
 Most a sok útkanyarnál
 százszor meg százszor
 visszaneztek felé, de
 egyre csak messzebb
 jöttem már lakhelyétől.
 Egyre magasabb
 hegyeken keltem már át.
 Mint a nyári fű,
 bánatában elhervad
 tán, míg rám gondol.
 Bár láthatnám kapuját!
 Dőljetek le, ti hegyek!

Két kíséző dal:

Ivami földjén,
 ó, a Takacuno-hegy
 faágain át
 vajon látja kedvesem,
 mint rázom ruhám ujját?

Bambuszlevelek:
 tisztán látni a hegyen,

miként zörögnek,
de én csak rá gondolok,
hiszen el kellett válnunk!

(*Második kötet, Versváltások, 131–133.*)

Az ellentétpárokkal gazdagon tűzdelt hosszúvers két részre különíthető el: az első húsz sorban Hitomaro kedvese lakhelyét festi le, a második tizenkilenc sorban pedig az elválás miatti szomorúságának ad hangot. Különösen erőteljes az utolsó öt sor, amely akár egy önálló rövidversként is megállná a helyét. Hitomaro szerelmének erősségét és ebből adódó rendkívüli bátorságát jelzi az, ahogyan az utolsó sorban parancsol a hegyeknek, azoknak a hegyeknek, amelyek a korabeli felfogás szerint isteneket testesítettek meg, azaz transzcendens hatalommal rendelkeztek. Az első kíséző dalban a költő még egyszer, utoljára búcsút int hölgyétől a Cuno vidék határának számító Takacuno-hegyről, a második rövidversben pedig kifejezi, hogy az elválás után is szüntelenül rá gondol.

A fenti három költeményt még egy hosszúvers követi két kíséző dallal, a maradék három mű pedig a fenti hosszúvers, illetve két kíséző dal szövegváltozata. Ezek után olvashatjuk az antológiában a Jozsami-beli lány vakáját, amely a prózai bevezetővel együtt közlünk.

Kakinomoto no Hitomaro felesége, a Jozsami-beli lány egy verse, melyben Hitomarótól búcsúzik:

Ne búslakodjál! –
bár ezt mondod, kedvesem,
tudhatom-e vajh,
mikor láthatlak újra,
hogymost ne epekedjek?

(*Második kötet, Versváltások, 140.*)

A keletkezési körülményekkel kapcsolatos információ alapján arra következtethetünk, hogy a Jozsami-beli lány Hitomaro Ivamiban maradt kedvese, aki ezzel a költeménnyel válaszolt a férfi verseire vagy azok valamelyikére. Ez esetben tehát ténylegesen versváltásról van szó. Mivel azonban a nőket ebben a korban általában azon hely alapján nevezték meg, ahonnan származtak, és Jozsami nevű hely csak Kavacsi (河内) és Szeccu (摂津) tartományok (a mai Ószaka prefektúra északi és keleti része) határán volt, így felmerül annak a valószínűsége, hogy a versváltás fiktív, azaz a 140. számú költeményt is Hitomaro szerezte. Amint említettük, elképzelhető, hogy Hitomaro

a nyilvánosságnak szánta imént tárgyalt vakáit, azaz nem közvetlenül kedvesének küldte. Ebben az esetben pedig arra gondolhatunk, hogy Hitomaro a Jozsami-beli lányt nevezte Ivamiban megismert szerelmének, és alkotta meg a verssorozatot, azaz egy fiktív elbeszéléshez hasonló műről beszélhetünk. A Jozsami-beli lány pedig lehet, hogy a verseket hallgató társaság egyik, Jozsamiból származó hölgytagja, esetleg Hitomaro valóságos felesége volt.

Feltehetően ugyancsak fiktív szerepversekként, megadott témára komponálta Hitomaro azt a hét szerelmes vakáját, melyek a *Tízezer levél gyűjteményének* negyedik kötetében találhatóak, egy négy és egy három rövidversből álló sorozatként. Először nézzünk meg kettőt az első négy darabból.

Szép Kumanónak
partján liliumoknak
ezer levele...
ennyiszter gondolok rád,
mégsem lehetek veled!

Tán hajdanán is
úgy voltak ezzel, mint én:
míg szakadatlan
kedvesükért epedtek,
nem jött álom szemükre?

(Negyedik kötet, *Versváltások*, 496–497.)

A második költeményben viszonylag egyszerű nyelvezetű, közvetlen megfogalmazást figyelhetünk meg, az első, a későbbi korokban rendkívül nagy népszerűségnek örvendő 496. számú versben azonban különösen megkapó az első három sor természeti képe. Ez egy ún. bevezető (dzsokotoba, 序詞), amely a vaka második, a költő érzéseit megfogalmazó részt nyomatékosítja, illetve annak háttereként szolgál. A jelen költeményben szereplő lilium a *Crinum asiaticum* (japánul: hamajú, 浜木綿) nevű amarilliszféle, melynek hosszú, keskeny levelei sűrűn helyezkednek el egymáson. Ez a „száz meg száz” levél a kapcsolódási pont a lírai én érzéseit megénekelő utolsó két sorral, miszerint nagyon sokszor gondol szerelmére. Kumano (熊野) a Jamatótól délre lévő Kii (紀伊) tartományban található, a kutatók ez alapján azt feltételezik, hogy a fenti verseket (és a másik kettőt) Hitomaro Dzsitó császárnő 690-ben Kii tartományba tett utazása során komponálta egy lakomán. Az itt szereplő virágot csak ebben a költeményben találjuk meg a *Tízezer levél gyűj-*

teményében, ebből pedig arra következtethetünk, hogy a fővárosi arisztokrácia számára szokatlan volt Kumano ezen jellegzetessége. Nem feltétlenül kell azonban arra gondolnunk, hogy Kii tartományban komponálta a műveket, a bevezető természeti képe ugyanis sok esetben nem ténylegesen látott tájelemekből építkezik.

A másik sorozat mindhárom vakájában bevezetőt találunk.

Leánykák rázzák
ruhájukat ősrégi
Furu-hegy táján.
Ott a szent kerítéssel
egyidős szívem vágya!

Nyári mezőkön
kószáló ifjú őzbak
agancsa rövid:
akár ennyi időre
feledhetlek-e, kedves?

Hallani ruhák
neszét – elcsendesedtek
hát a kedélyek.
Kedvesemtől szó nélkül
jöttem el: mily fájó kín!

(Negyedik kötet, *Versváltások*, 501–503.)

Az 501. számú vaka első és második sora az azonos alakú „furu” (‘ráz’ [振る], illetve helynév a mai Nara prefektúra Tenri nevű városának környékén [布留]) szó révén kapcsolódik a harmadik és negyedik sorban található, a Furu-beli sintó szentély régi szent kerítését említő részhez. Ez pedig régi voltán keresztül viszi tovább a gondolatot a lírai én érzéseit kifejező szakaszhoz, miszerint régóta szereti kiszemeltjét. Az ilyen kettős bevezető eredetileg a népdalok sajátja, azaz Hitomaro a népköltészetből is merített. Az 503. számú vers bevezetője („Hallani ruhák neszét”), azon túl, hogy az „elcsendesedtek” szót vezeti be, a lírai én – és a befogadó – eszébe juttatja az otthon maradt kedves alakját. A három mű a hosszan tartó szerelmet érző, a szerelmét nem feledő, és az elválás miatt bánkódó lírai én érzését énekli meg, miközben időbeli előrehaladás is megfigyelhető: az első vakában a találkozás előtt vagy találkozáskor, a másodikban a találkozás után, a harmadikban pedig az elválás után megjelenő érzésekről szól a költő.

Hitomaro gyászdalai és halála

A *Tízezer levél gyűjteményének* gyászdalai között találunk felkérésre komponált vakákat, de az adott költő személyes gyászat megéneklő műveket is. Hitomaro gyászdalai között is megtalálható ez a kettősség, ám előbbiből több szerepel az antológiában, utóbbiak pedig feltehetően fiktív eseményekkel kapcsolatosak, azaz szerepversek. Noha császárok halálára valószínűleg nem komponált verset, Hitomaro a császári család több tagját siratta el ilyen költeményekben. Nézzük meg Tendzsi császár lánya, a 700-ban elhunyt Aszuka hercegnő (Aszuka no himemiko, 明日香皇女) halálára komponált hosszúversét és a hozzá tartozó két rövidversét.

Madarak szállnak
 Aszuka-patak felett,
 felső folyásán
 kövekből raktak hidat,
 alsó folyásán
 fából emeltek hidat.
 Még a kövekből
 rakott hídnál sarjadó
 szép vízi fű is
 leszakad, de újra nő,
 még a fahídnál
 üdén, dúsan sarjadó
 friss vízi fű is
 elszárad, de újra nő.
 Ám te most mégis,
 oh, magasságos úrhölgy,
 ki mikor járt-kelt,
 akár szép vízi füvek,
 mikor lepihent,
 akár friss vízi füvek,
 úgy éltél együtt
 jóságos hitveseddel,
 reggeli udvarát
 mégis elfelejtetted,
 esti udvarát
 mégis elhagyhattad.
 Amikor földi
 emberként láttunk téged,
 s tavasz táján

virágos ágat tűztél,
majd ha jött az ősz,
tarka ágat hajadba,
s lágy fodrozódó
ruhátok ujja összeért,
mint tükörképed,
látványát meg nem untad,
mint teliholdat,
oly gyengéd rajongással
szerette szíved
hitvesed, kivel mindig
így kirándultál,
s ünnepeltél gondtalan.
Szent terítékű
lakomák palotája
örök otthonod
lett, így rendeltetett hát,
már sem tekintet,
sem szó el nem ér hozzád.
Oh, talán ezért,
hogy mérhetetlen búval,
mint síró rigó,
epekedő hitvesed
reggel madárként
újra s újra hozzád száll,
mint nyári füvek,
bánatában elhervad,
éji csillagként
bolyong csak fel és alá,
s mint egy nagy hajó,
ring lelke nyugtalanul.
Mert így látjuk őt,
szívünk nem lel vigaszra.
Ezért hát mostan
ugyan mi tévők legyünk?
Eztán híredre
s nevedre folyton-folyvást,
égen és földön,
oh, mindenütt, örökké
emlékezünk majd.
Nevedet mi viseli,
Aszuka-patak

idők végezetéig
szívünknek kedves
magasságos fenséged
emlékét őrzi mindig!

Két rövidvers:

Aszuka-patak
medrébe hogyha gátat
emeltek volna,
gyorsan folyó vize is
biztosan lelassulna!

Aszuka-patak...
Azt kívánnám, legalább
holnap lássalak?
Dehogy, hiszen fenséged
nevét sosem feledem!

(Második kötet, Gyászdalok, 196–198.)

Aszuka hercegnő férje az az Oszakabe herceg (Oszakabe no miko, 忍壁皇子) volt, aki feltehetően jelentősen támogatta Hitomarót. A herceg iránti együttérzése jól kitűnik a vers azon részéből, ahol a házaspár egymás iránti szerelmét részletesen taglalja. Az első rövidversben az Aszuka-patak motívumán keresztül ad hangot személyes fájdalmának, amiért nem lehet megállítani az emberi élet elmúlását, a másodikban pedig visszatér a hosszúvers végén megfogalmazott gondolathoz.

Hitomaro megható versekben, két hosszúversben és két-két hozzájuk tartozó rövidversben siratta el feleségét (vagy szerelmét). Az első sorozatot idézzük.

Égbolton szálló
vadludak földje, Karu:
szép kedvesemnek
lakhelye az a vidék.
Tiszta szívemből
látni szeretném, ám ha
mindig ott volnék,
sok tekintet fürkészne,
ha gyakran mennék,
biztos tudnának rólunk,

mint kúszó indák
megint találkozunk majd
– mint egy nagy hajó,
reményem elringatott.
Drágakőfényű
sziklafalak rejtekén
megbúvó kis tó:
titokban epekedtem,
de mint vándor nap
hanyatlik alkonyatkor,
mint ragyogó hold
tűnik a felhők mögé,
szép algafürtők:
hozzám hajló kedvesem
színes levélként
illant e földi létből.
Szivarfabotos
hírnök mikor ezt mondta,
mint szivarfaj
hangja hasított a hír.
Hogy mit szólhatnék,
s mit tegyek most, nem tudom,
de e hírt hallván
tétlenül nem ülhetek.
Epedő szívem
ezernyi bánatából
talán ha egyet
megvigasztal, gondoltam,
s hova kedvesem
mindig kijárt előtte:
Karu piacára
mentem, de míg ott álltam,
szép ruhaékszer
Unebi-hegy tetején
daloló madár
hangját sem hallottam már,
dárda mutatta
úton az emberek közt
egyet sem láttam,
ki rá hasonlítana.
Nem volt mit tennem,
kedvesem nevét hívtam,
s lengettem ruhám ujját.

Két rövidvers:

Őszi hegyekben
sok színes lomb oly sűrű:
elveszik bennük
kedvesem, hiába is
keresem, csak tévelygek!

Színes levelek
amíg egyre hullanak,
szivaifabotos
hírnököket ha látok,
eszembe ötlik a múlt.

(Második kötet, Gyászdalok, 207–209.)

E versekkel kapcsolatban is felemerül annak a lehetősége, hogy nem valós élmények hatására költötte Hitomaro, hanem belegendolt, mit érezne, ha felesége vagy szerelme meghalna, azaz a vakák háttére fiktív. Ezzel ellentétben mások a költő felesége (vagy szerelme) halála után, esetleg annak egyéves évfordulója alkalmából keletkezett művekként tekintenek rájuk, és feltételezik, hogy szerzőjük – ahogyan az Ivami-beli elválás költeményeit – a nyilvánosságnak szánta.

A VII–VIII. századi vaka-költészetben igen kevés példát találunk arra, hogy valaki a saját haláláról énekelt volna. Hitomaro nevével azonban fennmaradt egy rövidvers, amely a prózai bevezetővel együtt így hangzik.

Kakinomoto no Hitomaro egy verse, melyben saját magát siratta el, mielőtt Ivami tartományban meghalt.

Kamo hegyénél
sziklák lettek vánkosom.
Tán nem is tudja,
nem is sejti kedvesem,
és egyre csak vár reám?

(Második kötet, Gyászdalok, 223.)

Hitomaro halálversével kapcsolatban is több elmélet létezik. Itó szerint – mintegy az Ivamiban kedvesétől vett örök búcsú történetének folytatásaként – az udvarban kérték tőle, hogy komponálja meg halálversét, azaz nem ténylegesen halála előtt költötte, aho-

gyan a helyszín, Ivami tartomány is fiktív elem. Ezt alátámasztani látszik az a körülmény is, hogy közvetlenül a fenti vaka után áll két rövidvers a következő prózai bevezetővel:

Felesége, a Jozsami-beli lány két verse, melyeket akkor költött, amikor Kakinomoto no Hitomaro meghalt.

Tán ma tér haza –
 így várom őt minden nap,
 de köves patak
 völgyébe vezet végleg!
 Hát nem ez történt vele?

Találkozásunk
 nem válhat már valóra.
 Köves pataknak
 vízében ti fellegek,
 órá csak gondolhatok!

(*Második kötet, Gyászdalok, 224–225.*)

Ugyanaz a Jozsami-beli lány szerepel tehát itt is, akit Hitomaro Ivami tartományban élő feleségként (vagy szerelmeként) ismerhettünk meg az elválásuk kapcsán komponált versekből. Létezik ugyanakkor egy olyan elmélet is, miszerint Hitomaro valóban Ivami tartományban halhatott meg, ennek háttereként pedig egy esetleges száműzetést és halálbüntetést feltételeznek. A halálbüntetés valószínűségét azzal magyarázzák, hogy halálverset ebben a korban akkor költött valaki, ha előre tudta, nemsokára meghal, ez pedig leginkább egy kivégzés esetén lehetséges. (Így volt ez például a VII. századi Arima herceg ugyancsak a *Tízezer levél gyűjteményének* második kötetében szereplő halálverse esetében.) Nem tudni azonban olyan konkrét eseményről vagy körülményről, ami miatt Hitomarót száműzték vagy halálbüntetéssel sújtották volna, valószínűbb tehát a versek fikciós volta. Ennek megfelelően annak is felmerül a lehetősége, hogy a férje (vagy szerelme) haláláról értesült Jozsami-beli lány vakájaként jegyzett alábbi két mű ugyancsak Hitomaro által költött szerepvers. Ezen kívül az is elképzelhető, hogy a szóban forgó költeményeket Hitomaro halála után komponálták a költő stílusát követve, azaz a Hitomaro-legenda részeit képezik, ez pedig nem zárja ki azt sem, hogy a vele kapcsolatos legendakörben úgy terjedt el, hogy halálbüntetéssel sújtották.

Bár Hitomaro életéről és valós élményeiről alig tudunk valamit, vakái alapján világos, hogy a császári udvarhoz közel álló költőként az arisztokrata közönség hangja volt, aki megénekelte az újonnan létrejött állam dicsőségét, ugyanakkor szerelmes verseiben megtaláljuk a személyes érzéseket, cizellált, képekben gazdag megfogalmazása pedig nagy hatással volt a későbbi évtizedek vaka-irodalmára. Talán ennek és a sok hozzá kötődő – részben általa kreált – fiktív eseménynek köszönhető, hogy a IX. századtól legendás, már-már mitikus személyként, a vaka-költészet istenségeként kezdték tisztelni, és számos további verset tulajdonítottak neki.

Fontosabb felhasznált irodalom

FURUHASI, 2015 = Furuhasi Nobujosi: *Kakinomoto no Hitomaro* (古橋信孝『柿本人麿』). Mineruva Sobó, Kiotó, 2015

ITÓ, 1995 = Itó Haku: *Man'jósú sakucsú. 1–12. kötet* (伊藤博『萬葉集釋注』1~12). Súeisa, Tokió, 1995–2000

Nakanisi Szuszumu szerk.: *Kakinomoto no Hitomaro. Hito to szakuhin* (中西進編『柿本人麻呂 人と作品』). Ófúsa, Tokió, 1989

NAKANISI, 1980 = Nakanisi Szuszumu: *Man'jó no utabitotacsi* (中西進『万葉の歌びとたち』). Kadokava Soten, Tokió, 1980

Nakanisi Szuszumu: *Man'jósú. Zen'jakucsú genbuncuki. 1–4. kötet* (中西進『万葉集 全訳注原文付』一~四). Kódansa, Tokió, 1978–1983

Szatake Akihiro–Jamada Hideo–Kudó Rikio–Ótani Maszao–Jamazaki Josijuki: *Man'jósú. 1–5. kötet* (佐竹昭広・山田英雄・工藤力男・大谷雅夫・山崎福之『万葉集』一~五). Ivanami Soten, Tokió, 2013–2015

UMEHARA, 1973 = Umehara Takesi: *Minaszoko no uta – Kakinomoto no Hitomaro-ron. 1. kötet* (梅原猛『水底の歌 柿本人麿論』上巻). Sincsósa, Tokió, 1973

Kakinomoto no Hitomaro portréja a XVII. századi festő, Kanó Tan'jú (狩野探幽) művének reprodukciója.